

Марко М. Ђорђевић
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука у Јагодини
Катедра за друштвено-хуманистичке науке

Илијана Р. Чутура
Катедра за филолошке науке

УДК 808.51:32
82:929 Ћосић Д.
14:929 Милошевић Н.
Оригинални научни рад
Примљен: 30. септембар 2019.
Прихваћен: 15. новембар 2019.

КЊИЖЕВНОСТ И ПОЛИТИКА – ДЕЛИБЕРАТИВНО БЕСЕДНИШТВО ДОБРИЦЕ ЋОСИЋА И НИКОЛЕ МИЛОШЕВИЋА¹

Апстракт: Модерна политичка беседа у Србији у време поново успостављеног вишепартијског система (деведесете године XX века) представљала је једно од најзначајнијих средстава политичке борбе, начин за пласирање политичких идеја, али и манипулисање јавношћу. Истовремено, реч је о посебном говорном жанру јер се формално-естетска димензија обликовања политичких порука може посматрати као функционално средство за обликовање и ширење политичких идеја.

У овом раду истражује се политичко беседништво двојице истакнутих интелектуалаца, књижевника Добрице Ћосића и чувеног професора Николе Милошевића, који су се својим јавним деловањем залагали за расветљавање сложених државних и националних питања и тумачење „духа времена”. Применом компаративне стилско-реторичке анализе појединих политичких беседа, издвојили смо њихова заједничка обележја и детаљније описали специфичности беседничког поступка које су карактеристичне за ове говорнике.

Њихово беседништво сагледава се у оквиру демократске парадигме политичког беседништва, која се од 1990. до 2000. појављује као противтежа доминантној, ауторитарној комуникацијској парадигми политичког комуницирања.

Реч је о беседницима који су своје идеје развијали на негацији ауторитарног реторичког наслеђа, заговорницима поштовања људских права, увођења вишепартизма и парламентарне демократије у Србији, а којима основна професионална делатност није била политика, већ књижевност, у стваралачком и научном смислу.

Кључне речи: политичка беседа, политички говор, политика, књижевност, демократска парадигма политичког беседништва.

¹Рад је настао у оквиру пројекта 178014 „Динамика структура савременог српског језика”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. ИЗМЕЂУ ПОЛИТИКЕ И КЊИЖЕВНОСТИ

Снага и лепота јавно изговорене речи у политичком комуницирању у садејству је са намером говорника да делотворно утичу на политички аудиторијум. Циљ такве комуникације усмерен је придобијању слушалаца према прихватању одређених идеја и стицању легитимитета за остваривање политичких циљева.

Модерна политичка беседа у време поновног успостављања вишепартизма у Србији (деведесете године XX века) представља једно од важнијих (темељно иновираних) персуазивних средстава у политичком комуницирању, којим се пласирају политичке идеје, у извесној мери утиче на ставове грађана и формирање јавног мишљења, у тежњи политичких субјеката да освоје власт, учествују у власти, допринесу промоцији одређених идеја и успостављању другачијег или очувању постојећег државног поретка.

Између свакодневног споразумевања и сврховите употребе језика у политичком беседништву као посебном облику политичког комуницирања, разлике се, најпре, могу уочити у томе што први облик комуникације тежи ка успостављању социјалне интеграције, а други представља „стратегијску интеракцију” (Хабермас 1988: 69), тј. персуазивну делатност усмерену на утицање, побијање и придобијање.

Разликујући најмање три функције политичког комуницирања – политичко информисање, политичку едукацију и социјализацију и политичко убеђивање – Зоран Славујевић сматра да, иако се у пракси елементи ових функција најчешће преплићу, основна функција политичког убеђивања „није у томе да људе обавести и да им омогући да нешто сазнају, већ да их увери у нешто и да их покрене на акцију” (Славујевић 2007: 11).

Он, такође, сматра да се информативни и сазнајни елементи користе инструментално и у оној мери која је потребна да би се неко лакше уверио у нешто, дефинишући политичко убеђивање као „политичку персуазивну делатност коју чини скуп сложених и трајних комуникацијских процеса који се предузимају са циљем да се људи увере у исправност, корисност, прихватљивост и сл. одређених политичких садржаја и директно је усмерена на ставовску структуру појединца, на однос који (треба да) имају према одређеном политичком објекту. При томе, она циља на сва три елемента структуре става: на рационалну, сазнајну компоненту, на вредносну, односно емотивно-афективну и, најзад, на мотивациону, односно вољну или акциону компоненту” (Славујевић 2007: 11).

Политичко беседништво, поред предметне усмерености ка решавању општих циљева од важности за судбину државе и народа, посебне реторичке компетентности говорника, специфичности у погледу места, времена (тренутка) и посебног политичког мотива за његово одржавање, одређује

управо његова квалитативна (формално-естетска) димензија политичког комуницирања. Наведеним категоријама могла би се придодати и она која претходи чину изговарања, а то је његова посебна припремљеност, иако има и политичких беседа које су изговорене *ex tempore*, без претходне припреме и језичко-стилског цизелирања.

Љубомир Тадић, расправљајући о вештини беседништва, сматра да је „одавно позната фасцинација естетичким квалитетима језичког израза” и да је реторика, коју он, додуше, појмовно третира пре као практичну него теоријску дисциплину, „од почетака неговала комуникацију као пре свега емоционално-афективан, а тек затим рационално-интелектуалан однос” (Тадић 1995: 324).

Овај аутор, ослањајући се на идеје Ролана Барта (Roland Barthes), такође истиче: „За беседничку вештину необично је важна чулна страна језика, ритам и звук, битно је не само шта се каже него и како се нешто каже, којим изражајним средствима. Ово *како* је такође обележје специфично уметничког израза. Беседник који не води рачуна о утиску који ће његов говор имати на слушаоце – рђав је беседник. Нарочито сликовит говор приближава беседништво уметности. Ролан Барт указује на постанак тзв. епидеиктичког говора као украсне, спектакуларне прозе. У прелазу од стиха на прозу губе се метрика и музика. Горгија, тврди Барт, хоће да их замени кодексом који је иманентан поезији: речима истог склада, симетријом реченица, јачањем антитеза звучном сличношћу, метафорама, алитерацијама” (Тадић 1995: 307).

Наведени критеријуми се могу у великој мери применити и када је реч о политичком беседништву као специфичном виду политичког јавног комуницирања. Може ли се негирати теза да у *јолијичким љоворима*, за разлику од *јолијичких беседа*, претходно наведени чиниоци углавном изостају, или их има у незнатној мери? Ако би се одговор потражио сагледавањем наведеног теоријског проблема из комуниколошког, поред филолошког аспекта, и развијала гледишта у правцу идејних тековина политичког маркетинга и социјалне психологије, онда би се, донекле, та спољашња, формално-естетска димензија обликовања политичких беседа могла посматрати као функционално средство које омогућује лакше досезање до политичких идеја као информативног језгра поруке: „Та спољна форма поруке, симболичка конфигурација њене структуре, објект је естетског обликовања с циљем да се информативно језгро поруке учини функционалним, делатним, тј. да се естетизацијом симболичког корпуса, формалне структуре порука, очува, функционално не оспе и ентропијски не разори логичко-смисаона интенционалност пропагандних порука” (Ђорђевић 1992: 26).

Формално-естетским обликовањем политичке поруке успешно се мобилише и усмерава јавно мњење у одређеном правцу. У складу са тим утиче се на одређени тип политичког делања појединаца. С тим у вези, Умберто

Еко сматра „да бисмо слушаоца натерали да поклони пажњу премисама и аргумената, треба да подстакнемо његову пажњу; у овоме заједнички учествују преносни смисао и реторске фигуре, које представљају украсе помоћу којих говор постаје необичан и оригиналан, што има свој удео у информацији” (Еко 1973: 95).

2. КА НЕГАЦИЈИ АУТОРИТАРНОГ РЕТОРИЧКОГ НАСЛЕЂА

Говорници демократске парадигме политичког беседништва своје говорништво углавном граде на негацији ауторитарног реторичког наслеђа и говорништва владајуће политичке елите, залажући се за процесе демократизације и европске модернизације, али и умерено, националистичко приступање решавању српског државног питања. Поред реторичког залагања за отклањање раскола између идеја националног и грађанског, традиционалног и модерног, цивилизацијског и назадног, у овом политичком беседништву, иако различито схваћене, изражене су тежње ка редефинисању колективног идентитета друштва и успостављању демократских вредности. Иако полиморфна и у одређеној мери заснована на противуречностима, ова комуникацијска парадигма изнедрила је неке од темељних вредности вишепартизма – спремност на јавно изражавање различитих политичких гледишта, слободу мисли и говора, право на другачије мишљење и политичко опредељење и делање.

У оквиру демократске парадигме политичког беседништва, која се од 1990. до 2000. године може посматрати као противтежа доминантној, ауторитарној комуникацијској парадигми, појављује се један број политичких беседника који своје идеје развијају на негацији ауторитарног реторичког наслеђа, а којима политика није основна професионална делатност. Реч је о интелектуалцима и уметницима, најчешће бившим дисидентима, који се још од студентских демонстрација 1968. године, а посебно од средине осамдесетих година, појављују као оштри критичари комунистичке власти и заговорници поштовања људских права, увођења вишепартизма и парламентарне демократије у Србији.

Већина ових говорника, изузев њих неколико (Добрица Ћосић, Драгољуб Мићуновић, Јован Рашковић), није обављала високе државне нити страначке функције, већ је реч о професионално оријентисаним појединцима (професори универзитета, академици, писци) који су своје политичко деловање углавном заснивали на критици власти из позиције независних интелектуалаца.

Стављајући се на страну појединих опозиционих странака и студената у критици власти Слободана Милошевића, један број њих је посредством својих политичких беседа (Никола Милошевић, Коста Чавошки, Драгослав Михаиловић, Александар Деспић, Борислав Михајловић Михиз, Матија Бећковић, Љубомир Симовић и др.) значајно допринео унапређењу и иновирању политичке комуникације у Србији и промовисању неких од важнијих идеја вишестраначке демократије.

3. КЊИЖЕВНОСТ ПОЛИТИКЕ И ПОЛИТИКА КЊИЖЕВНОСТИ

Добрица Ћосић, књижевник, национални и социјални идеолог, политички мислилац и редовни члан САНУ, у време обављања функције председника Савезне Републике Југославије, од 1992. до 1993, истиче се као политички беседник који се залагао за национални и друштвени препород народа Србије и Црне Горе, залажући се за идеје демократског компромиса и социјалне правде. Ћосић је у својим говорима изражавао забринутост над судбином српског народа, отворено критикујући употребу силе, националистичку и верску искључивост и апелујући на супротстављене стране да окончају грађански рат на простору бивших југословенских република.

Овај говорник био је један од првих тадашњих политичара који је отворено критиковао „интернационалну гетоизацију” појединих региона света, наглашавајући да процес „балканизације”, који је допринео ширењу „вируса националетатизма и сецесионизма”, није могуће зауставити међународним санкцијама и војном интервенцијом, већ применом прокламованих демократских начела:

„’Балканизација’ која управо сада на нашем тлу добија трагичне размере утицајем и спољних чинилаца и дејством политичких манипулација људским правима може постати извор перманентних сукоба и разоран процес у светској заједници на почетку трећег миленијума. ’Балканизацију’ није могуће санкцијама ограничавати и контролисати. Интернационална гетоизација појединих региона света у нескладу је са прокламованим демократским начелима новог светског поретка. Таква опасна игра на Балкану вратиће се као бумеранг Европи, Русији и свету.

Међународним санкцијама и војном интервенцијом се не отклањају стварни узроци сукоба, већ само умножавају зле последице лоше политике и постају додатне енергије за убрзано ’балканизовање’ других мултинационалних и мултиконфесионалних подручја.”²

²Беседа у Лондону, 26. VIII 1992.

Залажући се за мирно решење југословенске кризе, политички дијалог, поштовање основних принципа људских права, Ћосић је у својим беседама, од којих се по важности издвајају приступна беседа у Скупштини СР Југославије, 15. јуна 1992, беседа на Међународној конференцији о Југославији у Лондону, 26. августа 1992, беседа на Скупштини Републике Српске, 6. маја 1993. на Палама, заговарао идеју о неопходности спровођења „демократске револуције”.

Овај процес, настао после слома реалног социјализма у већини европских земаља, подразумевао је, по његовим речима, убрзавање и довршавање демократских преображаја друштва, раскид са тоталитарном прошлошћу и режимом комунистичке партије, престанак међусобног убијања и етничких чишћења, билатералне преговоре о нормализацији односа са свим новоствореним државама, прекид медијских ратова, одрицање од шовинистичке искључивости, рехабилитацију норми и начела међународног права.

У својим политичким беседама Ћосић се често позива на осећање дужности, као и на улогу професионалног писца, оправдавајући бављење политиком мишљу да „ништа лично не сме да буде изнад народног” и проглашавајући такав став идејом водилом његовог политичког ангажмана. У њима је етичка димензија у надређеном положају у односу на остале димензије политичке комуникације, а политички ангажман, ослобођен страначке припадности, реторички је представљен као деловање у служби националног интереса:

„Поштовани народни посланици, даме и господо, изузетно тешко стање у којем се наша нова држава приморала вас је да и писца позовете на дужност председника Републике. Само стање у којем ништа лично не сме да буде изнад народног принудило ме је да прихватим ту дужност. Ви сте поверовали да је могу вршити, хвала вам на тој вери. Како не припадам ниједној политичкој странци, претпостављам да се ваше поверење и поверење грађана Србије и Црне Горе, које ми налаже најтежу радну и моралну дужност у животу, заснива на мојим књигама и мом јавном раду. А како да оправдам народно и ваше поверење, како да ова Скупштина испуни очекивања народа Југославије, ја ћу вам у што скоријем времену изложити своје погледе.”³

Истицање властите скромности постаје топос којим се овај беседник послужио и у завршном делу своје беседе одржане у Скупштини СР Југославије приликом ступања на функцију председника државе, умањујући важност своје функције, истицањем свести о њеној пролазности и ограниченом трајању. Поред овог топоса, у Ћосићевим политичким беседама налазимо и елементе романтичарске сентименталности, која се огледа у говор-

³Беседа у Београду, 15. VI 1992.

никовој потреби да се приближи публици, изражавајући духовно јединство са њом и посвећеност целим срцем, бићем и душом:

„А ја ћу вам, у оквиру уставних одређења, бити на служби **целим својим бићем**, са жељом да што краће будем председник републике, чекајући вашу опомену да одем са дужности, чим погрешим, чим не испуним ваше поверење и наде народа Црне Горе и Србије.”

„Молим вас да ове моје речи примите као речи **човека који вам свом душом припада**. Човека који нема други циљ него да служи вама. И молим вас да поверујете да ви данас не одлучујете само о својим територијама. Ви данас одлучујете и о СР Југославији, о будућности те земље. А знајте да ми више немамо снаге за рат и не можемо даље да ратујемо. Ми морамо да закључимо мир да би у том миру завршили рат и остварили наше историјске циљеве.”⁴

Из Ћосићевих беседа, упркос мрачној спознаји да се српски народ налази на историјској прекретници и пред великим искушењима и да га је, поред тога што је себе обмануо, обманула историја, свет, браћа са којом је сањао о заједничкој држави, избија победничко осећање и вера у будућност и спасење које долази после дана пострадања:

„Једино ненасилним, еволутивним, демократским и цивилизацијским преображајем поретка, једино националним и друштвеним препородом ка производном слободном и просвећеном друштву, и то са новим и младим људима у целокупној руководећој структури друштва, само предузетничким енергијама, изузетним напорима, радиношћу и грађанским поштењем, само гашењем идеолошких мржњи и политичке нетолеранције који нас воде у грађански рат, само схватањем да је демократија разговор, споразум и договор неистомишљеника различитих група и странака, ми можемо да пођемо путем спасења из стања у којем смо данас.”⁵

Могло би се рећи да је Ћосић своје политичке беседе у значајној мери градио под утицајем свог књижевног стваралаштва као романираног облика политичке акције јер се поједини мотиви (мотив смрти и страдања, мотив љубави и праштања) и теме (српско национално питање, добијање рата, губљење мира, вера у бољу будућност), које је он развијао у својим књижевним делима, појављују и у његовим беседама.

Управо на наведеном тематско-мотивском склопу грађена је и његова беседа одржана 1993. на Палама. Обрађајући се окупљеним сународницима и апелујући да потпишу Венс-Овенов план како би се окончали ратни сукоби, Ћосић политичар уступа место Ћосићу писцу. Он у молитвеном тону и заузимањем очинског става покушава да убеди окупљене да би заједнички

⁴Беседа на Палама, 6. V 1993.

⁵Беседа у Београду, 15. VI 1992.

императив требало да буде закључење мира, да би се у миру завршио рат и остварили историјски циљеви српског народа:

„Сва наша размишљања, сва наша настојања, сви наши напори данас умни и морални, треба да буду усмерени у том правцу: како у миру да добијемо оно што смо започели у рату. Оно што смо ратом, жртвама, гробовима поставили као подлогу за коначну победу. Ово је прекретница, али прекретница једне нове историјске етапе. Српски народ у својој борби за ослобођење и уједињење улази у нову историјску етапу. Свет је кренуо у једном смеру. Ми морамо да га следимо у том смеру. Тај смер, ја сам дубоко уверен, јесте смер победе. Верујте ми, ја нисам човек који није добро и дуго размишљао о тој речи. Ја се осећам међу вама победнички. Срећан сам што сам с вама јер знам, убеђен сам да ћемо у условима мира, памети и мудрости, вештине и упорности, добити оно што данас губимо.”⁶

Политичко беседништво Добрице Ћосића одликује наглашена мисаоносно, као и дискретна лиричност и поетизованост говорног исказа, док поједине идеје за које се говорник залагао садрже визионарски потенцијал. Обистиниће се много тога о чему је Ћосић тада говорио. Догодиће се, нажалост, и оно што је било у вези са негативним предвиђањима и тамним слутњама овог беседника. Оствариће се, чак, и његова жеља изречена приликом ступања на функцију председника СР Југославије, да што краће буде председник републике, чекајући опомену да чим погрешити и не испуни народна очекивања оде са те функције.

Опомена и казна стигле су, чини се, пре него што се то и могло очекивати. Онај који се очински бринуо о народу, остао је са народом, али без власти. Народ није био судија, судије су били они за које је Ћосић веровао да су заједно са њим „на истој страни”.

Писац и власт од тада више неће живети на истој адреси.

4. БЕСЕДНИШТВО НИКОЛЕ МИЛОШЕВИЋА

Никола Милошевић припада оним беседницима који су своје умеће ставили у службу двају јавних делатности: научно-просветног и политичког деловања. Те две, наизглед супротстављене делатности људскога духа преплитале су се у његовим беседама, било да је наступао као независни интелектуалац, универзитетски професор и академик, или као један од оснивача Демократске странке, почасни председник Српске либералне странке и народни посланик у Скупштини Србије.

Увек када би беседио, а током своје дугогодишње каријере универзитетског наставника и политичког делатника беседио је често, чинио је

⁶Беседа на Палама, 6. V 1993.

то спајајући у својим беседама широко образовање, ерудицију и акрибичност са политичким ангажманом заснованим на ироничном разобличавању и демитологизацији утврђеног идеолошког поретка и уског доктринарног начина мишљења.

Његова критика комунизма и марксистичке идеологије била је аргументована, виспрана, заснована на чврстим филозофским и књижевним основама, психолошкој проицљивости, али и здраворазумској логици, лако разумљивој и прихватљивој широким друштвеним слојевима. Овај теоретичар књижевности, филозофски мислилац, „суверени владар” студентских слушаоница, неприкосновени полемичар и оштри дебатар-еристичар, један од првих заговорника успостављања вишепартијске парламентарне демократије, остварио је, чини се, значајније домете у политичкој теорији него у политичкој пракси.

Разлоге за несналажење у практичној политичкој делатности могуће је пронаћи у високим моралним критеријумима мишљења и делања које је Милошевић постављао испред себе, као и у ограничењима која су произлазила из његовог научног и интелектуалног рада и дубоких хуманистичких и демократских уверења.

Ни време у којем је започео своју јавну политичку делатност, још као асистент на Филолошком факултету у Београду половином шездесетих година, као ни касније године, од 1966. до 1990, нису били наклоњени харизматском филозофском мислиоцу, одважном и акрибичном критичару власти попут Николе Милошевића. Као што је тада представљао опомињући глас једва чујне и, неретко, осећањем меланхолије обузете мањине, чини се да је то остао и у годинама новоуспостављеног вишепартијског система у Србији.

У времену беспоштедне борбе за власт, борбе која није бирала средстава, мало је било оних који су се одупрли искушењима и нису дозволили да им руке буду упрљане. У годинама ратова, економских санкција, моралног суноврата, политичког надигравања власти и опозиције, изолационистичке политике и „сукоба са целим светом”, чинило се да моралне вредности потпуно нестају услед неумољиве жеђи за влашћу и стицањем моћи.

„У свему томе Никола Милошевић и његова Српска либерална странка нису учествовали него су, као поборници моралне исправности и поштења у практичној политици, увек били и остали оно супротстављено друго које су тзв. прагматичари унапред одбацивали. Николи Милошевићу, као човеку чистих руку у политици то, међутим, није била довољна утеха, те је са приличном горчином у души имао представу о властитој осујећености, па и неуспеху у практичној политици” (Чавошки 2007: 5).

Политичка беседа коју је Милошевић одржао на Оснивачкој скупштини Демократске странке, 3. фебруара 1990. у београдском Дому омладине, пружа нам детаљнији увид у особености његовог беседничког поступка и могућност прецизнијег сагледавања идејно-политичких обележја, индивидуално развијаних унутар демократске парадигме политичког комуницирања.

Иако развијана унутар ове комуникацијске парадигме, ову и остале Милошевићеве беседе могли бисмо да, полазећи од критеријума реторичког представљања основних идеја (залагање за парламентарну монархију, владавину права, поштовање људских и грађанских слобода, право појединца на самоопредељење, критика тоталитарних идеологија), посматрамо кроз укрштај демократске и либерално-демократске комуникацијске парадигме.

Започињући своје излагање ослањањем на традицију руске књижевности, као што је то често, повлачењем паралела, чинио у својим говорима, Милошевић психолошким понирањем у унутрашњи живот и свет књижевних јунака, свет фикције актуелизује и претаче у стварност садашњице.

Богата ерудиција и широко образовање омогућавали су овом беседнику да се са лакоћом поиграва са комунистичком доктрином и марксистичком идеологијом и у иронијском духу, откривањем бројних парадокса, приступа њиховом разобличавању:

„У једном роману Владимира Војновича појављује се извесни Хоризонт Тимофејевић Разин, који каже да је Карл Маркс видео у капитализму апсолутно осиромашење радничке класе – преварио се само у једној ситници – то се није догодило у капитализму него у комунизму. Могло би се рећи без икаквог претеривања да су се сва, па и она најнеповољнија предвиђања Маркса и Лењина о судбини капиталистичких режима остварила не у капитализму, већ у комунизму.

И не само то. Комунизам је – па и онај наш, разуме се – постао најбоља илустрација једне мисли енглеског историчара лорда Актона коју сам често наводио, па ћу је навести и овом приликом. Лорд Актон, наиме, каже да свака власт квари, а апсолутна власт квари апсолутно.”

Изричући својеврсну критику и осуду комунизма и изражавајући уверење да се тадашњи комунистички режим, предвођен Савезом комуниста Србије и Социјалистичким савезом радног народа Србије, ни у чему не разликује од оног претходног, Милошевић у средишњем делу беседе развија тезу да су институционалне претпоставке комунизма, упркос привидном заговарању вишепартијске демократије, и даље на снази.

Изношењем разложних аргумената и навођењем сликовитих примера, он у иронијском духу, на духовит начин, тадашњу власт описује као деспотску, аутократску, склону изборним преварама и медијском манипулисању

грађана. Једини логични излаз из такве ситуације Милошевић види у расписивању слободних вишестраначких избора:

„Јер комунисти врло добро знају да на кормилу власти могу остати само онда ако се власт апсолутно налази у њиховим рукама. Дозволите ми да завршим једним кратким освртом на комедију или, ако хоћете, трагикомедију избора коју су нам комунисти у Србији ту скоро уприличили. Они су, наравно, повукли извесне консеквенце из оне познате крилатице лорда Атлија, који је раније комунистичке изборе упоређивао са трком једног коња, и сад су у трку припустили и неке друге коње, али све из исте ергеле. При чем се, да иронија *их* избора буде већа, унапред са великом сигурношћу могло знати који ће од тих коња добити трку. А систем је, отприлике, овај: у трку се обично припушта један осведочени партијски кандидат који ће је засигурно добити, а онда му се као конкурент бира неко од оних интелектуалаца под знацима навода који практично никаквог кредита немају у својој интелектуалној средини и који унапред пристају да те фингиране изборе изгубе. Према томе, оно што ће дефинитивно посведочити да ли комунисти доиста мисле озбиљно кад говоре о вишепартијском систему у овој земљи јесте да се уприличе нови, заиста слободни избори, на којима би комунисти ушли у равноправну конкуренцију са другим странкама и онда највероватније изгубили.”

У Милошевићевом излагању приметно је поигравање са сопственим беседничким поступком, што доприноси одржавању дијалога са слушаоцима и живости комуникације. Постављајући им питања и ангажујући њихов критички потенцијал, он сопствено излагање више пута прекида духовитом констатацијом да је реч о превасходно реторском питању:

„Морамо се питати – наравно, чисто реторски – како можемо веровати обећањима комуниста кад се на челу једне такве организације, коју они тако јавности представљају, налази неко ко је члан њихове странке и неко ко, по врх тога, није легално изабран, чак ни према њиховим сопственим мерилима, а знамо каква су и која су та мерила.”

„Ја вас овде питам – а питање је, наравно, чисто реторско – каква је то демократија и каква је то партија која ће нам наводно демократију донети ако Мирјана Марковић може себи да дозволи да у новинама пише, а да јој унапред буде загарантовано да је нико на страницама високотиражних гласила ове републике не сме критиковати.“

Ефектност Милошевићеве политичке комуникације огледа се на прозодијском плану и у коришћењу делотворних говорних пауза и израженој способности ослушкивања и праћења реакција аудиторијума.

Изводећи у завршном делу беседе закључак који је у непосредној вези са поводом окупљања, говорник је као главни разлог оснивања Демократске

странке и приоритет појединачног политичког деловања навео оснивање вишепартијског система у Србији.

Никола Милошевић, рецимо на крају, није био човек практичне политике. Тога је био свестан и то је, чини се, било и остало једно од његових највећих разочарања и животних проклетстава.

Да ли је, међутим, било разлога за то када је могао знати да за собом оставља речи и дела која превазилазе и једно време и политичку теорију и људско делање које га је обележило?

5. ЗАКЉУЧАК

Политичке беседе Добрице Ћосића и Николе Милошевића, захваљујући свом идејном богатству, формално-естетској унапређености, избрушености стила, милозвучности језика, композиционој усклађености, као и посебним вербалним и невербалним способностима ових говорника, оправдавају наше теоријске претпоставке да је између политичких беседа и политичких говора неопходно извршити појмовно разграничење.

Природно је закључити да за потоњу врсту реторичког делања (политичке говоре) питање избрушености стила (красноречја), милозвучности језика, композиционе усклађености, посебних вербалних и невербалних способности које одликују надарене политичке говорнике и остали реторичко-стилски (пред)услови нису од пресудне важности. Логично је разграничити политичке беседе, нушићевски речено, као „праве беседе” које не може изговорити било ко, рећи било шта, учинити то било где, било када и било како, од политичких говора које не мора да изговори политички беседник *per se*, већ то може и онај коме је свакодневни занат или позив бављење политиком, а изговорена реч пре свакодневно средство него циљ.

Њихове политичке беседе унутар демократске парадигме политичког говорништва одликује богатство мисли и развијени идејни и емотивни ниво. Томе, извесно, доприноси специфичан однос према језику, употреба реторичких фигура и избрушеност стила. У реторичко-стилском погледу, говорништво интелектуалаца и уметника било је ослобођено демагошких својстава, насилне еристике, вербализма, фразирања и особености бирократског језика, те стога представља квалитативно нову развојну фазу у историји српског политичког беседништва.

Могло би се, такође, рећи да је политичко говорништво интелектуалаца и књижевника, осим тога што је представљало идејну основу за наставак и развој модерних политичких беседа у оквиру демократске парадигме политичког беседништва, успоставило линију континуитета са развијеном

праксом политичког говорништва и парламентарне говорне културе у Србији са краја XIX и почетка XX века.

ЛИТЕРАТУРА

Ђорђевић (1992): Тома Ђорђевић, *Политички маркејини и њрви њослерајни вишестраначки избори у Југославији: зборник радова са научној скуја Политички маркејини и избори у Југославији 1990*, Краљево: Институт за новинарство / Радничка штампа.

Еко (1973), Умберто Еко, *Култура, информација, комуникација*, Београд: Нолит.
Славујевић (2007): Зоран Славујевић, *Политички маркејини*, Београд: ФПН, Чигоја.

Тадић (1995): Љубомир Тадић, *Реторика – Увод у веијину беседништва*, Београд: Филип Вишњић и Институт за филозофију и друштвену теорију.

Хабермас (1988): Jürgen Habermas, *Nachmetaphysisches Denken: Philosophische Aufsätze*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Чавошки (2007): Коста Чавошки, Сенима Николе Милошевића, *Политика, Култура, уметносћ и наука*, бр. 45, Београд.

Marko M. Đorđević

University of Kragujevac
Faculty of Education in Jagodina
Department for Human Sciences

Ilijana R. Čutura

Department for Philology

LITERATURE AND POLITICS – DELIBERATIVE RHETORIC OF DOBRICA ĆOSIĆ AND NIKOLA MILOSEVIĆ

Summary: Modern political oratory in Serbia within the re-established multi-party political system (during the 1990s) is one of the most important means of political struggle, a way of placing political ideas, as well as a way of manipulating public opinion. At the same time, it is a special genre of speech since the formal-aesthetic dimension of shaping political messages can be viewed as functional tools for forming opinions and spreading political ideas.

This paper deals with political rhetoric of two prominent Serbian intellectuals, writer Dobrica Ćosić and famous university professor Nikola Milošević, who, in their public speeches, advocated the solution to the complex state and national problems and

analysed the “spirit of the times”. From the point of view of stylistics and rhetorics, the paper analyses Ćosić’s and Milošević’s political speeches, underlining their common features and distinctive rhetoric characteristics.

Their rhetoric is observed within the democratic paradigm of political rhetoric, which from 1990 to 2000 appears as a counterbalance to the dominant, authoritarian communication paradigm of political communication.

These speakers developed their political ideas as an antithesis to the authoritarian rhetoric heritage; they advocated the respect for human rights and introduction of political pluralism and parliamentary democracy in Serbia. In addition to this, Ćosić and Milošević were not politicians by profession, but writers.

Keywords: political oratory, political speech, politics, literature, democratic paradigm of political rhetoric.